

Vardagen för familjer med förskolebarn och skolbarn med förälder iväg på militära insatser

Ann-Margreth E. Olsson och Erika Hansson

I detta kapitel beskrivs barnfamiljer som har familjemedlem anställd inom Försvarsmakten iväg på internationella och nationella militära insatser, vilket innebär upprepade frånvaroperioder från familjen och ibland långvariga sådana. Syftet med kapitlet är dels att berätta om vad detta kan innebära för berörda familjer, dels uppmärksamma förskola, skola och andra vuxna i barnens nätverk om att de kan underlätta familjernas vardag och kan vara viktiga stödpersoner för barn i samband med förälders insatsdeltagande.

När en förälder är anställd inom den svenska Försvarsmakten, ingår det i dennes arbete att då och då tjänstgöra utomlands genomförande internationell militär insats, i vardagslag kallad mission eller utlandsmission. I anställningen ingår, såväl inom armén, marinen som flygvapnet, att genomföra militära uppdrag och operationer i Sverige eller utomlands. Dessa kan ingå, men behöver inte nödvändigtvis ingå, i vad som benämns ”internationell militär insats”. För de senare finns särskild lagstiftning som inkluderar anhörigas rätt till stöd vid insatsdeltagande (se Lag 2010:449) om Försvarsmaktens personal vid internationella militära insatser). Samtliga försvarsanställda förväntas också regelbundet delta i övningar och utbildningar på olika orter i Sverige och omvärlden. Sammantaget innebär anställningen i Försvarsmakten att familjen förväntas kunna klara långa perioder utan den försvarsanställda familjemedlemmens direkta medverkan på hemmaplan. Såväl i internationell forskning som i den studie som detta kapitel är baserat på, se faktaruta om studien, visar forskningen att barn påverkas av förälders militära yrkesarbete och de villkor som gäller vid försvarsanställning (NATO RTG HFM-258, 2019). Berörda förskolebarn och skolbarn är varse om att insatser utomlands innebär att föräldern kan vara i områden med krig och terror. Barnen hyser dock stor tilltro både till den egna försvarsanställda förälderns och dennes omgivnings kapacitet plus att de hoppas på att föräldern är mycket i den trygga campen/hamnen/basen som de förväntar sig erbjuda mer säkerhet och mindre utsatthet

(Olsson, 2019b). Än mer avgörande för barnen, är hur den hemmavarande föräldern mår, orkar och klarar av hemmafronten och hur stödet till familjerna fungerar.

Den militära kontexten

Sveriges militära medverkan internationella militära insatser handlar oftast om fredsbevarande insatser för FN, NATO eller EU. Det svenska bidraget kan vara större truppinsatser, som det handlat om i Afghanistan och nu i Mali, eller bestå av mindre styrkebidrag eller observatörinsatser. För närvarande bidrar Sverige med personal till pågående internationella militära insatser i Afghanistan, Centralafrikanska Republiken, Irak, Jemen, Mali, Pakistan, Kongo, Kosovo, Mellanöstern, Somalia, Sydkorea, Sydsudan och Västsahara (Försvarmakten, 2019). Av sekretess-, skydd- och säkerhetsskäl kan hemmavarande anhöriga inte alltid hållas underrättade om var den försvarsanställda familjemedlemmen befinner sig, gör eller deltar i. Inte sällan kräver också den militära karriären flera flyttningar till nya placeringsorter. Många försvarsanställda väljer att under långa perioder långpendla, men ibland flyttar hela familjen till den nya placeringsorten. Också i nybildade parrelationer kan partners välja att flytta till orten där regementet/flottiljen/basen är förlagt. Upprepade flyttningar kan påverka den icke-försvarsanställda partnerns möjligheter till egen yrkeskarriär. På den nya orten riskerar bristen på eget starkt lokalt nätverk, att öka känslan av ensamhet och övergivenhet hos hemmavarande partner när den försvarsanställda familjemedlemmen är borta långa perioder (Olsson, 2018a). Inte minst när familjen utökas med barn, kan avståndet till släkt och vänner, som kunnat innebära avlösning och stöd i samband med den försvarsanställdes frånvaro, öka familjernas påfrestningar (Olsson, 2019b).

I många länder, såsom USA, Kanada och Storbritannien, med större militära system men med betydligt mindre välutbyggt välfärdssystem än i Sverige och övriga nordiska länder, innebär försvarsanställningen att också den anställdes familj omfattas av den försvarsanställdes sociala stöd och sjukvårdsförmåner innebärande tillgång till exempelvis bostad, förskola och skola (Kasearu och Olsson, 2019). De nordiska ländernas välutbyggda välfärdssystem, gör att motsvarande förmåner

inte behöver erbjudas eller kopplas till försvarsanställningen. Däremot ska enligt lagstiftning (2010) svenska Försvarsmakten erbjuda familje- och anhörigstöd i syfte att stärka familjesystemen och även ge stöd om familjesystemet hamnar i obalans ifall de egna resurserna skulle börja svikta (Olsson, 2019a). T.ex. erbjuds förebyggande relationsutbildning för par, familjesamtal, rådgivande föräldrasamtal, barn- och familjeläger. Dock, detta stöd riktar sig enligt lagen (2010) endast till anhöriga i samband med och efter den försvarsanställdes deltagande i internationella militära insatser. Inom vissa lokala regementen, flottiljer och förband finns särskilda anhörigsamordnare som anhöriga kan vända sig till oavsett var den försvarsanställda befinner sig (Olsson, 2019a). Försvarsmakten har avtal med flera militärt orienterade idéburna organisationer, bl.a. Invidzonen, ett nätverk där anhöriga hjälper anhöriga (Invidzonen, 2018) och Svenska Soldathemsförbundet som bland annat erbjuder parrelationskurser och vid behov förmedlar kontakter till professionellt specialiserat stöd (Soldathemsförbundet, 2018).

Förmissionen

Utlandsinsatserna av längre karaktär förbereds med utbildningar och övningar, den s.k. förmissionen, på olika håll i Sverige. Förmissionen kan kräva nästan lika lång tid som själva insatsen/utlandsmissionen, och var väl så påfrestande både för den försvarsanställda och dennes anhöriga, inte minst berörda barn, samtidigt som det innebär en viktig förberedelsestid inför den försvarsanställda familjemedlemmens frånvaro och familjens samspel såväl under insatsens genomförande som efter insatsdeltagande (DeVoe och Ross, 2012, Paley et al., 2013). Under förmissionen kan oftast den försvarsanställda familjemedlemmen veckopendla, men hen kommer hem trött och ofta stressad över att inte räkna till, varken när det gäller egna eller familjens förberedelser inför utlandsmissionen. Påfrestningarna för den försvarsanställda familjemedlemmen ökar också av att behöva förklara, och ofta också försvara, sitt beslut att delta i insats i krigs- och terrorområden i fjärran land (Olsson, 2018b). Ju närmare avfärd desto svårare får vanligen den försvarsanställda att klara av att växla mellan den militära kontexten och helhjärtat engagera sig i sin privata kontext, i hem- och familjeliv (Olsson, 2018a). Detta märker de anhöriga och talar om att den försvarsanställda familjemedlemmen allt mer verkar försvinna som in i sin egen

”bubbla”, som de uttrycker det. Samtidigt kan familjemedlemmarna känna stress över allt som de hoppas på att de ska hinna med att göra tillsammans före avfärden. Bara helgerna finns till buds. Dessa blir färre och färre. Avfärden och avskedet närmar sig. Den försvarsanställda blir alltmer inkapslad i sin egen ”bubbla”, inställd på det som komma skall. För de anhöriga börjar det kännas som den försvarsanställda familjemedlemmen redan är någon annanstans, som att hen redan åkt iväg. Till slut känner de anhöriga: ”– Måtte hen snart komma iväg så att det här blir överstökad. Hen är ändå inte här...” (Olsson, 2018c). Att en av de viktigaste personerna i ens liv ”försvinner” kan väcka ångest. Samtidigt inser de hemmavarande familjemedlemmarna att det inte finns någon återvändo.

Den trygga basen

Vi reagerar med fruktan i vissa situationer, inte därför att situationerna i sig medför smärta eller fara, utan på grund av risken för att förlora en för oss viktig person som vi knutit an till, som blivit vår s.k. anknytningsperson (Bowlby, 2010). Notera att det räcker med en antydning eller tanke om att anknytningspersonen är på väg ifrån oss för att utlösa fruktan och ångest. Som när den försvarsanställda familjemedlemmen råkar nämna något om att hen funderar på att delta i internationell militär insats – det kan räcka för att utlösa ångest och rädsla hos den eller dem som den försvarsanställda är anknytningsperson för (barn och/eller annan anhörig). Reaktionerna kan bli starka, väcka vrede, stark och intensiv. Reaktionerna syftar, paradoxalt nog, till att avstyra att anknytningspersonen ska försvinna. I mötet med ilska och vrede kan anknytningspersonen få svårt att tolka in detta budskap. Risken är att reaktionerna upplevs som avvisande snarare än längtan och beroende som det här handlar om. Detta kan vara värdefullt för hela familjer att känna till inför separationer och för den försvarsanställda familjemedlemmen att påminna sig om, särskilt när och om anhöriga reagerar med avvisande ilska och vrede inför insatsen och avfärden. Det allra viktigaste att då komma ihåg, är att just då, behöver den anhörige (här: den/de hemmavarande) sin anknytningsperson (här: den försvarsanställda) som allra mest (se Shaver och Mikulincer, 2005). Beteendet är tydligast i barn- domen men kan märkas och utlösas under hela livscykeln. Biologiskt

sett har reaktionen en skyddsfunktion som också försvarsanställda behöver i soldatuppgifter i insatsen, att det finns en trygg och säker camp/hamn/bas, inklusive dess anknytningsperson (här: befälhavaren), att utgå ifrån och återvända till

I dessa avseenden liknar rollen befälhavarens vid en militärbas varifrån expeditionsstyrkan ger sig ut och till vilken den kan dra sig tillbaka om den möter motgång. I denna roll ägnas mycken tid åt väntan, men den är inte mindre livsviktig för det. För endast om ledaren för expeditionsstyrkan är säker på att han har en trygg bas vågar han rycka fram och ta risker (Bowlby, 2010 s.33)

Anknytningspersonen behöver finnas till hands och utgöra en trygg tillflykt, bilda en trygg hamn eller bas, för den person som knutit an till anknytningspersonen (Bowlby, 2010). För att skapa och hålla vid liv den egna känslan av att anknytningspersonen finns kvar även om hen tillfälligt inte är i närheten, gäller det att bygga upp strategier för att skapa och hålla vid liv en känsla av närhet också på distans, här mellan de hemmavarande anhöriga och de försvarsanställda anhöriga iväg hemifrån. Levande kommunikation med utrymme för känslor och olika påminnelser om varandra t.ex. foton, bilder, videoinspelningar, gosedjur eller minnessaker, kan överbrygga avstånd, inge trygghet och tillit till att ”vi ses igen”, ge känsla av närhet också på distans (Hedegaard Heiselberg, 2018, Pistole, 2010).

Hemmet är vanligtvis barnens trygga hem och bas, men när en av föräldrarna är ute på insats, kan denna bas behöva förstärkas av fler vuxna i barnens nätverk, exempelvis några av dem som finns dagtid i barnens närhet. Viktiga personer på barnens förskolor och skolor behöver bli informerade om att en förälder ska eller är iväg och varför. Inte minst kan personal på förskola och skola behöva assistera barnen när och om barn eller vuxna i barnets omgivning börja ställa svåra frågor till barnet, se exempel nedan. På Försvarsmaktens hemsida finns information till lärare, förskolelärare och andra vuxna om ”När en förälder genomför militär tjänstgöring utomlands” (Försvarsmakten, 2019) till stöd för aktuell personal eller för föräldrar när de informerar personalen.

Det kan vara till stöd för barnet att föräldern kommer till skolan och berättar för barnen om sitt arbete, förklarar och sätter uppdraget i sitt

sammanhang. Men, det kan också riskera att förstärka barns nyfikenhet och intresse, inte alltid åt det håll som vi vuxna hoppas på. En pojke berättar om hur det blev när och efter pappans besök i skolan:

– Det var nästan det enda som de frågade: – Hur många har du dödat? Och de frågar mig också. Det är ju inte det som det går ut på – det går inte ut på att skjuta alla man ser. (Pojke, 9 år)

Den utsatthet som berörda barn kan riskera att uppleva i sin vardag, gör det än angelägnare att informera personal och andra vuxna i barnens omgivning om föräldrarnas uppdrag och frånvaro. Berörda barn kan behöva ökad uppmärksamhet, men ta det försiktigt med frågor om den frånvarande föräldern och hur det går i insatsen. I den studie som detta kapitel baseras på, se faktarutan, säger barn, att om de fick välja, så skulle de vilja ha förskola och skola som en fredad zon utan påminnelser om föräldrarnas frånvaro.

När det gäller hur och om skolkamrater ska informeras bör detta avgöras i varje särskilt fall. Budskapet här är att fråga barnet, samtala om hur ni ska göra och ta hänsyn till barnets önskemål och intresse av att dela med sig av vad som är på gång. Beroende på bostadsort kan också de militära handlingarna uppfattas mer eller mindre dramatiska. Det som uppfattas som sensationellt i orter som saknar regemente och militär kultur, väcker kanske inte alls någon uppmärksamhet i en militärort som till exempel Karlsborg.

När informationen ska ges är också en fråga att fundera över. Barn kan ju börja få funderingar i tidigt skede. Följande berättade en hemmavarande partner i ett samtal med sin försvarsanställda partner om deras gemensamma barn och samarbetet med barnens skola:

– När beslutat var fattat så berättade vi för skolan. De var förvånade [skatt] men redo att ställa upp. Skolan har jättestabil personal och vi trivs superbra. I klassen kommer barnen och vi vuxna verkligen bra överens. Personalen sa, att de skulle ge tillbaka lite och ta hänsyn ifall det behövdes om det var lov eller så. Det har funkat – barnen trivs och det är det viktigaste. De tyckte det var jätteintressant. Verkar som alla har läst igenom informationen från Försvarsmakten och de berättar om barnen. Sonen har då en fri sida i sin pärm, den där de får rita vad de vill eller skriva vad dom vill och då ville han gärna skriva om Afghanistan. Vi har suttit här och tittat lite – vi har haft den

här scrap-boken "Insatsen går till ...". Dottern är inte ett dugg intresserad men sonen är det – flaggor och kartor, det gillar han.
(Hemmavarande partner)

På Försvarmaktens hemsida finns pysselboken "Insatsen går till ...", för barn och föräldrar att läsa tillsammans och arbeta med i förberedelser och genomförande av insats (Høgsted, 2010). Det kan också finnas andra personer i barnets nätverk, som barnet kan vilja anförtro sig hos. Det viktigaste för den vuxne som barnet vänder sig till, är att lyssna och att ställa sig helt till barnets förfogande. Information om den militära insatsen och dess villkor kan kanske som allra mest komma att underlätta samarbetet mellan de vuxna i barnens kontext:

– De uppskattade informationen väldigt mycket för de fick större förståelse för hur det fungerar och detta med leave – för egentligen är det ju så, att när de har semester och är hemma, så ska barnet vara hemma hos föräldrarna och här förklarade min man och hans kollega att leave kan behövas för att koppla av och ta det lugnt. Så det har aldrig varit några problem att ha barnen på dagis eller fritids. Personalen har fått en väldig förståelse för vår situation med leave-er före och efter. Nu har de ju varit borta så länge och då vill de väl ändå ha barnen hemma, men det är så mycket annat som ska fungera och de kan behöva ta det lugnt. (Hemmavarande partner).

I ovanstående exempel förklarade den försvarsanställda pappan för de som var ansvariga i barnens förskola, vad en period av leave innebär. Det är i korthet en kortare ledighet i samband med rätt till hemresa under den militära insatsen (en hemresa per tre månader). Pappan förklarade i syfte att förskolan inte skulle ställa krav på föräldrar hemma på leave, om att ha barnen hemma som om det vore semesterledighet för den försvarsanställda. Självklart är det viktigt att hålla en nära barn- och föräldra-relation vid liv men det är också viktigt för barnen att upprätthålla kontinuitet i sina egna aktiviteter respektive för den försvarsanställda föräldern, att återhämta sig och ordna nödvändiga ärenden hemmavid. Således, informationen till personal behövs både för barns och föräldrars bästa, inte minst för den hemmavarande föräldern då denne kan komma hamna i oväntade situationer där extra uppbackning kan behövas från personalens sida, se nedan exempel. Det är, som framgår i exemplet, heller inte alltid så att hemmavarande förälder arbetar på

samma ort som bostaden och barnens förskola/skola. Detta kan komplicera tillvaron ytterligare, särskilt när de allmänna kommunikationsmedlen inte alltid fungerar som de ska.

– Jag hade förberett fröknarna och berättat att sonen har sovit lite risigt två veckor. Då sa de: – Vi ska krama om honom lite extra. Igår när jag var borta och jag skulle till Göteborg i jobbet, då kändes det lite konstigt att sonen skulle vara kvar ensam här i vår nuvarande hemkommun. Jag berättade för fröknarna och frågade: – Hur länge har ni öppet? Jag visste ju inte om jag skulle bli försenad eller så. Men då sa en av fröknarna: – Det är inga problem, vi är här, har du behov så säg till. Om du skulle bli försenad, då kan grabben följa med mig hem. Han tycker nog att leka med min son så det är inga problem. Säg till om du behöver börja tidigt, då öppnar vi upp. Inga problem. (Hemmavarande partner, kvinna)

Transitioner – Känslomässig och praktisk berg- och dalbanefärd

De olika militära grenarna (armén, marinen och flygvapnet) inom Försvarsmakten har olika upplägg när det gäller på hur ofta, hur länge, var och vad det är som den försvarsanställda tjänstgör i för sammanhang och vad för uppdrag. Inom armén är den försvarsanställda vid internationell militär insats vanligtvis borta under sex månaders tid med rätt till två perioder av leave med rätt till hemresa (å cirka två veckor). Inom t.ex. marinen är det annorlunda där sjöveckor följs av fridugn, en inarbetad ledighet efter att ha varit iväg under dygnets alla timmar. Liksom vid leave innebär fridugn inte semester utan istället återhämtning, se nedan.

Den tillvänjning och de strategier som familjemedlemmarna förhoppningsvis börjat bygga upp i den försvarsanställdes familjemedlemmens frånvaro, kanske inkluderar nya rutiner och vanor som avbryts eller riskeras när hen återvänder. Barnen undrar: – Ska vi nu tillbaka till de gamla rutinerna eller kommer hen anpassa sig till vår nya tillvaro? Hen ska ju snart iväg igen. Samtidigt underlättar föräldrarnas återkommande hemmaperioder för barnen. Här ges möjlighet att förstärka anknytningen mellan förälder och barn genom att erbjuda avlösning för den hemmavarande föräldern vilket även kan bidra till förstärkning av de

vuxnas relationer. Å andra sidan innebär täta rotationer också fler avsked- och separationstillfällen. Livet blir som en känslomässig berg- och dalbaneresor som återkommer i cykler (Logan, 1987, Pincus et al., 2001). Avgörande för barnens välbefinnande blir att den hemmavarande föräldern får behålla sin hälsa och lyckas hantera hemsituationen (Andres och Moelker, 2011, Chandra et al., 2009, Huebner och Mancini, 2010). Detta motiverar att såväl det egna nätverket sluter upp som att Försvarsmakten är redo att komplettera med stödinsatser (Olsson, 2019a) men också att föräldrar samarbetar och att den försvarsanställda föräldern söker utveckla ett levande föräldraskap också på distans (Olsson, 2019b).

Dessa täta förflyttningar och medföljande förändringar kan kännas som att leva i en spiral av händelser som ger kumulativa effekter på hur familjen fortsättningsvis förmår att hantera sin situation (Paley et al., 2013). Stabilisering hinner aldrig riktigt uppstå utan avlöses av nya förberedelser och omställningar utan att familjerna hinner stabilisera sin tillvaro, inte ens för en tid. Detta karaktäriserar än mer, om möjligt, tillvaron för familjer där de vuxna, eller en av dem, tjänstgör med mycket korta rotationstider. Det kan handla om att den försvarsanställda familjemedlemmen är iväg två veckor, hemma två veckor, iväg två veckor, hemma två veckor, eller ett visst antal månader som t.ex. tremånadscyklar. Tillvaron och familjesamvaron stabiliseras aldrig eller som en partner med make inom marinen sammanfattar tillståndet i denna barnfamilj:

– Alltså vi har aldrig något normaltillstånd. Antingen är han iväg och jag är ensam med barnen, eller är han hemma och borde kunna ta över därhemma, men så blir det ju inte, för han har så mycket att ta igen och göra och så går han in i sin bubbla igen, helgen före han ska iväg, och så är han iväg igen. Och så fortsätter det tills vi har semester och det är heller ingen normal tillvaro. (Hemmavarande partner)

De kortare rotationstiderna gör att livet verkar gå i spirallikande cykler av att (1) avsluta och släppa taget om det som varit, (2) få in vad som i transitionsteori kallas för neutral zon med omställningstid och förberedelse för det nya och (3) fortsätta in i den nya början (Bridges, 2009b, 2009a).

För det militära systemet handlar hemma-perioden om att den försvarsanställda familjemedlemmen ska återhämta sig och komma tillbaka med förnyade krafter. I engelska och amerikanska sammanhang kallas perioderna därför Rest and Recuperation (R&R) (Parsloe et al., 2014, Jones et al., 2013), vila och återhämtning. Om detta behövs och hur detta kan gå till, ser naturligtvis olika ut för enskilda försvarsanställda och insatser, men också vad som är möjligt utifrån andra roller i livet hemma. Den ensamstående kan sova och vila ut, kanske hemma hos sina egna föräldrar. Föräldrar öser gärna sina omsorger om sonen eller dottern, tacksamma för att barnet är hemma igen. Den nyligen hemkomna försvarsanställda behöver kanske isolera sig, åtminstone några dagar för att klara övergången från insatsens tillvaro till hemlandets, men därefter kan det handla om att vilja ta igen allt som missats under tiden hemifrån. De jagar runt mellan fritidsintressen och kompisar, släkten och ärenden som behöver uträtta. Andra vill ta det lugnt, leva livet som vanlig och göra det som spontant känns bra, inte ha planer, känna sig fri. Andra säger att de har svårt att koppla av, känner sig otåliga och bara vill tillbaka, iväg igen.

För hemkommen försvarsanställd med barn och egen familj väntar något annat. Hos hemmavarande partners kan finnas förväntningar och förhoppningar om ensamma mys- och utekvällar samt avlösning när det gäller barnen, hem och trädgård och allt annat som kan vänta därhemma. Och har nu förskolan förstått att den försvarsanställda inte är hemma på semester, utan fortsatt är i tjänst? Nedan en hemmavarande partner samtalande med en annan:

– Jo, jag förstår helt och fullt vad du menar, när du säger det där om när de kommer hem. De behöver sitt liv, det behöver dom. För de behöver sin återhämtningstid, för de har jobbat många timmar i sträck i spänning. Men det är ju fortfarande så, att det gör ju även vi som anhöriga hemma. Det finns saker man kan reagera på: Vi får ingen leave eller några fridugn. Det är till och med så att vissa dagis anser ju att om den ena föräldern är hemma eller är hemma från en tjänstgöring och då ska ta igen sig, det är tanken, då resonerar de så att en förälder är hemma – då får barnet inte vara på dagis. Så det finns inte så stor förståelse där, men heller inte för oss anhöriga som också behöver återhämta oss: – När fasingen ska jag återhämta mig? När är det min tur? (Hemmavarande partner, kvinna)

Med tanke på hur viktigt det blir att den hemmavarande föräldern lyckas hantera situationen hemmavid, plus att den försvarsanställda längtar efter sin familj, ligger det i dennes eget intresse att förstärka tillvaron därhemma genom att vardagsrutiner underlättas (t.ex. köp av hushållsnära tjänster), tillgång till avlösning (t.ex. barnvakt för egen tid för hemmavarande vuxna) och ökat samarbete inom det egna nätverket.

– Ombord finns ledig tid men han kan inte ordna något på distans. Allt väntar tills han återvänder hem. När han är inte är på sjön har han så kallade fridygn vilket är inarbetad arbetstid. Numera arbetar han under större delen av året två veckor på sjön och är två veckor hemma enligt ett rullande schema. Veckorna han är hemma har han fridygn och vi delar ansvaret för familjen. Men så blir det inte i praktiken. (Hemmavarande partner)

Observera i citatet, att medan den försvarsanställda är ute till havs, är hen onåbar. Det är de villkor som gäller vid insatser och under uppdrag. Endast den tjänstgörande militäranställda kan ta initiativet till direktkommunikation med dem därhemma, det vill säga familjen får vänta tills hen ringer. Indirekt kommunikation som till exempel e-post och andra sociala medier kan användas, dock alltid med försiktighet för att värna om säkerheten både för anhöriga på hemmaplan och för soldaterna (Invidzonen, 2018a). Barnen kan fundera på att om all den säkerheten behövs kring soldaterna också kan innebära att familjen befinner sig i riskzonen. Det som gör det så speciellt med militära sammanhang och de upprepade insats- och uppdragscyklerna, är att den frånvarande familjemedlemmen kan befinna sig i krig- och terrorområden eller andra riskfyllda sammanhang. Dessutom präglas arbetet av hemlighetsmakeri. Mycket behöver vara sekretessbelagt av säkerhets- och skydds-skäl – också med omtanke om de försvarsanställdas anhöriga. Det som också gör den militära anställningen annorlunda är att inom Försvarsmakten skiljer sig stödet till familjerna beroende på om den försvarsanställda är ute på internationella militär insats (se Lag om Försvarsmaktens personal vid internationella militära insatser, 2010) eller inte. Lagen gäller endast stöd i samband med internationella militär insats. Rätt till familjestöd finns således inte när den försvarsanställda är iväg för att genomföra andra uppdrag eller militära operationer.

Hur den försvarsanställda lyckas med att röra sig mellan hemmet och insatstillvaron, till och från uppdrag och olika operationer, tillbaka in i

sin familjs tillvaro för kortare eller längre återhämtningar, handlar både om dennes och de hemmavarande vuxnas förmåga till samspel och anpassning i relation till varandra. Inför stundande hemkomst är de hemmavarande anhöriga på plats, förväntansfulla och redo till återförening. Det händer att de hemmavarande har frågat familjemedlemmar på insats, om hur de vill ha sina hemkomster, men ännu förmår de inte tänka sig in hur det kan bli att komma hem. De är, ska och behöver vara koncentrerade på avslutningen av den militära insatsen. Det är heller inte säkert att den försvarsanställda anländer hem vid den tidpunkt som planerats. Mycket kan hända in i det sista. Planer kan ändras utan att detta kan förklaras för dem därhemma. Det är del av den osäkerhet och otrygghet som anhöriga tvingas lära sig leva med. Inom det militära systemet finns många hemligheter och stora skyddskrav, se nedan. Anhöriga kan endast få del av utvalda bitar av den militära kontexten. Frågorna, se ovan, om den stundande hemkomsten kan ses som del i de hemmavarande familjemedlemmars omställningsarbete till att den försvarsanställda familjemedlemmen snart kommer vara hemma igen. Anhöriga kan fundera på om de ska ta ledigt från arbete, skola och fritidsaktiviteter, eller om livet ska gå vidare därhemma, som vardagen nu kommit att göra, utan några särskilda åthävor. Vid återvändandet behöver den försvarsanställda familjemedlemmen söka ”tona in” i den stämning och anpassa sig till de vanor som nu gäller och utvecklats hemma, annars riskerar föräldrarnas återvändande att upplevas som mer störande än avlastande (Olsson, 2018c).

Hemligheter

När det handlar om mer långvariga insatser tror sig i de allra flesta anhöriga veta i vilket land deras försvarsanställda familjemedlem befinner sig i eller befunnit sig i. Inom alla försvarsgrenar görs dock många insatser som är hemliga. En anhörig inom marinen berättar:

Allt är hemligt. I ubåten var det inte möjligt för någon att få kontakt. När han är ute med nuvarande skepp, finns möjlighet till mailkontakt i båda riktningarna men också nu är alltid allt hemligt. Uppdragen kan vara allt mellan fem dagar till tre veckor. (Hemmavarande partner)

Det kan handla om uppdrag i svenskt vatten men också långt bort hemifrån. Familjerna tvingas leva med de militära hemligheterna och hantera att inte kan följa med eller känna till något om var den frånvarande föräldern befinner sig och vara utan kontakt eller möjligheter till kontakt. När och om den hemmavarande partner har fått vetskap om vilket hemligt område en insats gått till, även när detta är belagd med sekretess så händer det att partners ändå får kännedom om var den försvarsanställda familjemedlemmen befinner sig. I studien finns exempel på att dubbla budskap använts inom familjerna: Den försvarsanställda familjemedlemmen befinner sig på hemlig plats som den hemmavarande partnern är informerad om, medan till resten av familjen och omgivningen uppges ett annat insatsområde. Särskilt för berörda barn kan denna lösning skapa förvirring. Till exempel kan partnern uppfattas som oroad när massmedia skriver om händelser i ett icke-aktuellt område – omvänt inte alls visa oro vid händelser i det uppgivna insatsområdet. Dennes reaktioner blir inte adekvata för omgivningen. Barnen kan undra eller känna på sig att det finns en version som berättas och en annan som de lever i. Hemligheterna blir som en omväg i familjens kommunikation (Smart, 2011).

Olika anhörigstöd vid nationella respektive internationella militära insatser

Efter många år utan tillräckligt stöd och erkännande av att också FA:s familjer deltar och möjliggör att soldaterna kan lämna hem och familj för internationella uppdrag, fattade Riksdagen 2010 beslut om stöd till soldater och veteraner samt deras anhöriga: Lag (2010:449) om Försvarsmaktens personal vid internationella militära insatser. Försvarsmakten organiserar sitt anhörigstöd med lokala anhörigsamordnare som bas, bjuder in till arrangemang som anhörigräffar, publicerar anhöriginformation och erbjuder anhörigstöd genom avtal med idéburna organisationer som har medlemsnytta som främsta drivkraft och som drivs av och för soldater, veteraner och/eller anhöriga. Familjernas självständiga förmåga stärks genom det ekonomiska tillägg som utbetalas för att täcka soldatens omkostnader i Sverige på grund av utlandstjänstgöring som inkluderar särskilt barntillägg (f.n. 4 000 SEK per månad) när soldaten har hemmavarande barn. Har soldaten flera barn utbetalas ytterligare tillägg. Barntillägget är avsett att täcka de kostnadsökningar som

uppstår hemma i och med att en förälder tjänstgör utomlands. I den anhörigstudie som i flera år bedrivits vid Högskolan Kristianstad om försvarsanställda och deras familjer, se faktarutan, har tydligt framkommit att de familjer som inte valt att använda barntillägg till att underlätta tillvaron därhemma, de har ångrat sig (Olsson, 2019). Nu väljer de att köpa hushållsnära tjänster, som också delvis kan finansieras genom rutavdrag, att ordna med barnvakt för att möjliggöra egen tid för hemmavarande partner och underlätta så barnen kan fortsätta delta i sina fritidsengagemang. Familjernas självständiga förmåga stärks genom detta ekonomiska utlandstillägg och erfarna familjer rekommenderar starkt att använda barntillägget till vad ersättningen är till för, att underlätta för soldatens barn och den hemmavarande föräldern under soldatföräldrarnas frånvaro under insatstiden (Olsson, 2019). Vid kortare rotationstider och när det handlar om nationella insatser, finns inte motsvarande ekonomiska stöd till den hemmavarande familjen även om dessa innebär regelbunden och/eller längre frånvaro från hemmet eller innebär att försvarsanställda familjemedlemmen under längre perioder inte kan nås och befinner sig på hemliga platser (se ovan citat om tjänstgöring på ubåt). Det finns anledning att utforska mer hur familjerna som lever med korta rotationstider hanterar de kontinuerligt upprepade omställningarna som både vuxna och barn förväntas att hantera.

- Anhörigstudien om försvarsanställda och deras anhöriga har bedrivits sedan 2012 på Högskolan Kristianstad med godkännande av Regionala etikprövningsnämnden i Lund (Dnr 2012/459).
- Studien syftar till att bidra till att förbättra såväl för tjänstgörande försvarsanställda i relation till sina anhöriga som för hemmavarande anhöriga i samband med insats och därefter. Den syftar också till att för samhälleliga aktörer utveckla kunskaper om kan underlätta att identifiera behov av stöd i familjer med familjemedlem som ska, är eller varit iväg på militära insatser.
- I denna deltagande aktionsforskningsstudie har sammanlagt 111 vuxna, 64 kvinnor och 47 män, deltagit i dialogiska intervjuer samt 25 minderåriga barn.
- Antalet intervjuutifrällen var i huvudstudien sammanlagt 235 stycken inklusive ett 50-tal med barn.
- Med utgångspunkter i social konstruktionism (Gergen och Gergen, 2003) med narrativ orientering, har studiens deltagare uppmuntrats till berättande.
- Utifrån uppskattande utforskning, *Appreciative Inquiry* (se t.ex. Cooperrider och Whitney, 2003, Hung et al., 2018) utforskades hur familjerna, de anhöriga, lyckats hantera tillvaron när den försvarsanställda familjemedlemmen är iväg på insatser, vad som fungerat väl och när svårigheter uppstått. om vilket stöd de har behövt, hur de funnit lösningar, vad de uppskattat, saknat och önskat/önskar ska utvecklas och erbjudas i framtiden.
- Studien har samfinansierats med Försvarsmakten och med stöd från Stiftelsen Clas Groschinskys Minnesfond.

Faktaruta 1: Aktuell studie

Referenser

2010. Lag om Försvarsmaktens personal vid internationella militära insatser. *SFS 2010:449*. Sweden: SFS.
- Andres, M. D. & Moelker, R. (2011). There and Back Again: How Parental Experiences Affect Children's Adjustments in the Course of Military Deployments. *Armed Forces & Society*, 37, 418–447. doi: 10.1177/0095327X10390461
- Bowlby, J. (2010). *En Trygg Bas. Kliniska tillämpningar av anknytningsteorin*, Stockholm, Natur & Kultur.
- Bridges, W. (2009a). *Managing Transitions. Making the Most of Changes*, London Boston, Nicholas Breakly Publishing
- Bridges, W. (2009b). *Transitions: Making sense of life's changes. Revised 25th Anniversary Edition*, Cambridges, Da Capo Press.
- Chandra, A., Martin, L. T., Hawkins, S. A. & Richardson, A. (2009). The Impact of Parental deployment on Child Social and Emotional Functioning: Perspectives of School Staff. *Journal of Adolscnt Health*, 46, 218–223. doi: 10.1016/j.jadohealth.2009.10.009
- Cooperrider, D. L. & Whitney, D. (2003). Appreciative Inquiry. In: Gergen, M. & Gergen, K. J. (eds.) *Social Construction A reader*. London: SAGE.
- Devoe, E. R. & Ross, A. (2012). The Parenting Cycle of Deployment. *Military Medicine*, 177, 184–190.
- Försvarsmakten. (2019). *När en förälder genomför militär tjänstgöring utomlands* [Online]. Försvarsmakten. Available: <https://www.forsvarsmakten.se/siteassets/5-information-och-fakta/anhorigstod/infoblad-till-skola.pdf> [Accessed June 3rd 2019].
- Försvarsmakten. (2019). *Personalsiffror* [Online]. Försvarsmakten. Available: <https://www.forsvarsmakten.se/sv/var-verksamhet/internationella-insatser/personalsiffror-internationella-insatserna/> [Accessed June 1st 2019].
- Gergen, K. J. & Gergen, M. (eds.) (2003). *Social Construction. A reader*, London. Thousand Oaks. New Delhi: SAGE Publications.

- Hedegaard Heiselberg, M. (2018). *A Family Mission. An Anthropological Account of Family Life, Parenting and Gender in Danish Families Going Through Military Deployment*. PhD, University of Copenhagen.
- Huebner, A. J. & Mancini, J. A. (2010). Resilience and Vulnerability: the Deployment Experiences of Youth in Military Families. Department of Human Development at Virginia Tech & Department of Child and Family Development at University of Georgia.
- Hung, L., Phinney, A., Chaudhury, H., Rodney, P., Tabamo, J. & Bohl, D. (2018). Appreciative Inquiry: Bridging Research and Practice in a Hospital Setting *International Journal of Qualitative Methods*, 17, 1–10.
- Høgsted, R. (2010). *Insatsen går till ... scrapbok för dig eller er, som har en soldat i familjen som är på internationell insats*, Stockholm, Försvarsmakten.
- Invidzonen. (2018a). *Din säkerhet på hemmaplan. Tips* [Online]. Stockholm: Invidzonen. Available: <https://invidzonen.se/default.aspx?page=249> [Accessed April 2nd 2019].
- Invidzonen. (2018b). *Om Invidzonen* [Online]. Stockholm: Invidzonen. Available: <https://invidzonen.se/Default.aspx?page=57> [Accessed November 9th 2018].
- Jones, N., Fertout, M., Parsloe, L. & Greenberg, N. (2013). An evaluation of the psychological impact of operational rest and recuperation in United Kingdom Armed Forces personnel: a post-intervention survey. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 106, 447–455. doi: 10.1177/0141076813491085
- Kasearu, K. & Olsson, A.-M. E. (2019). A Systemic Perspective on Children's Well-being in Military Families in Different Countries. In: NATO (ed.) *HFM RTG 258 Final Report*. Neuilly-sur-Seine Cedex, France: Science and Technology Organization North Atlantic Treaty Organization.
- Lindman, M. (2018). Att åka iväg tillsammans är en investering för livet. *Invidzonen. Ett nätverk för anhöriga*. Invidzonen.
- Logan, K. V. (1987). The Emotional Cycle of Deployment. *Proceedings Magazine*, 113.

- NATO RTG HFM-258. (2019). *Impact of Military Life on Children from Military Families*, STO/NATO.
- Olsson, A.-M. E. (2018a). *Rapport I. Anhörig och Soldat – Soldatens Motiv och Anhörigas Respons på Beslut om Internationell Militär Insats. Oro, saknad och längtan*, Kristianstad, Forskningsplattformen för Hälsa i Samverkan, Kristianstad University Press.
- Olsson, A.-M. E. (2018b). *Rapport II. Kommunikation, Dialog och Responser i familjer med soldat i Internationell Militär Insats*, Kristianstad, Forskningsplattformen för Hälsa i Samverkan Kristianstad University Press.
- Olsson, A.-M. E. (2018c). *Rapport III. Internationell militär insats ur familjeperspektiv – Insatscykler med växlande responser*, Kristianstad, Forskningsplattformen för Hälsa i Samverkan, Kristianstad University.
- Olsson, A.-M. E. (2019a). *Rapport IV Det sociala och dialogiska anhörigstödet vid genomförande av militära insatser i den utvidgade familjens perspektiv inklusive soldaten som familjemedlem*, Kristianstad, Forskningsplattformen för Hälsa i Samverkan, Kristianstad University Press.
- Olsson, A.-M. E. (2019b). *Rapport V. Barns röster. Om förälders deltagande i internationella militära insatser – i barnens perspektiv*, Kristianstad, Forskningsplattformen för Hälsa i Samverkan, Kristianstad University Press.
- Paley, B., Lester, P. & Mogil, C. (2013). Family Systems and Ecological Perspectives on The Impact of Deployment on Military Families. *Clinical Child Family Psychology Review*, 16, 245–265.
- Parsloe, L., Jones, N., Fertout, M., Luzon, O. & Greenberg, N. (2014). Rest and recuperation in the UK Armed Forces. *Occupational Medicine*, 64, 616–621.
- Pincus, S. H., House, R., Christenson, J. & Adler, L. E. (2001). The Emotional Cycle of Deployment: A Military Family Perspective. *U.S. Army Medical Department Journal*, Apr-Jun.
- Pistole, M. C. (2010). Long-Distance Romantic Couples: an Attachment Theoretical Perspective *Journal of Marital and*

Family Therapy, 36, 115–125. doi: 10.1111/j.1752-0606.2009.00169.x

Shaver, P. R. & Mikulincer, M. (2005). Attachment theory and research: Resurrection of the psychodynamic approach to personality. *Journal of Research in Personality*, 39, 22–45. doi: 10.1016/j.jrp.2004.09.002

SMART, C. 2011. Families, Secrets and Memories. *Sociology*, 45, 539–553. doi: 10.1177/0038038511406585